

Yard. Doç. Dr. Nüket Güz
İ. Ü. Edebiyat Fakültesi
Fransız Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ŞİİRSEL İŞLEV VE YAPISAL ÇÖZÜMLEME

Verlaine'in *Fêtes galantes*'ı
(Bir Biçimsel Çözümleme Denemesi)

Verlaine'in *Fêtes galantes* ana başlığı altında derlediği yirmi iki şiir birbirlerine değişik düzeylerdeki ögeler aracılığıyla bağlıdır. Böylece, derleme küçük bir şiirsel evren oluşturur. Konumuz bu evrenin kurusunu saptamak, ögelerin çözümlemesine ulaşmaktır.

Fêtes galantes'ın şiirsel evrenini açıklayabilmek için iki aşamalı bir incelemeye başvurduk: Şiir-içi ögelerin, şiir-dışı ögelerin çözümlemesi.

Şiir-içi ilişkilere yönelik çözümleme bir bakıma biçimsel ve anlamsal çözümlemeleri kapsayacaktır. Biçimsel inceleme, söz konusu metinler şiir olduğundan, yalnız tümce yapılarını değil, her türlü bürün sorununu, seslerin dağılımını, dize boyutlarını, uyak, dizeleme gibi özellikleri de göz önünde bulundurmaktır. Şiir-dışı ögelerin çözümlemesi ise yazınbilimsel çalışmalara yeni bir anlayış türü getirdiğinden önemli sayılır.

Yalnızca tümü kapsayıcı çözümlemeyle yargıya varılabilir. Bütünceden tek bir örnek seçerek genellemeye gitmenin geçerli olduğunu söylemek en azından kuşku uyandırır. Bu nedenle dilsel verileri elde etmek için tümü kapsayıcı bir okumayı şiirler arasında herhangi bir gelişimin varlığını saptamaya yarayacak eşsüremli bir okuma izlemelidir. Şiir-içi ögelerin incelenmesi düzlemde çözümlemelerin kesin bir sınırını çizmek güçtür. Gerçekte, çözümlemelerdeki içiçelik kesinliği engeller. Biçim çözümlemesinin ilk aşamasında şiirlerin ölçü dokusunu ortaya çıkarmalıdır. Bunu, sessel-bürünsel çözümleme izlemelidir. Şiirde dize yapısı göstergelerinin yer değiştirmesini, vurgu, durak, titrem, titremleme gibi parçaüstü birimlerde görülebilecek bakışmınlığın, koşutluğun

belirginleştirilmesini ya da bu özelliklerden bilinçli bir biçimde kaçınılmasını öngörür. Yararlanılan ses ve bürün oyunları şiirin biçim ve içerik dengesini oluşturur. Buna dayanarak, sessel-bürünsel çözümleme önemli bir aşama sayılmalıdır. Gerek sesbirimsel, gerekse parçaüstübirimlerin nicelik ile nitelikleri saptanmalı, içerdikleri ayırıcı özellikler vurgulanmalıdır. Sonraki çalışmalarda tümcedizimsel çözümleme gerçekleştirilmelidir. Böylece, yapılar, sözcük ve tümce dağılımları özel görünüm sunmuş mu, yoksa kurala uygunluk mu sözkonusudur iyice belirir. Anlamsal çözümlemedeyse, biçim incelemesi sonucu yol gösterici bir kesit ortaya çıktığından, anlam özellikleri de belirginleşmiştir. Ana kavramlar yüzeye çıkmış ve uzam/süre/kişi öğelerinin irdelenmesiyle şiirlerin anlam evreni algılanabilecek duruma gelmiştir.

Şiir-dışı ilişkilerin çözümlenmesinde elde edilen dilsel verilerin ışığı altında ozanın tarihsel ve ekin sel konumu sanatlararası çağrışım öğeleri kolaylıkla saptanabilir.

Bu yazıda öncelikle biçimsel çözümleme ile ilgili verileri sunacağız (*).

BİÇİMSEL ÇÖZÜMLEME

1. Ölçü Çözümlemesi

İki evre kapsayan bu çözümlenmenin ilk evresinde şiirsel ölçüyü göz önünde tutacağız. *Fêtes galantes* birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı, aralarında çağrışımli betiklerden örülü bir evrendir. Ancak, bu ilişki uyumlu bir değişkenliği engellemez. Uyumlu değişkenlik özellikle biçimsel nitelikli ve ölçü düzlemindedir. *Fêtes galantes*'da birbirlerini izleyen şenlikler hem içerik hem de biçim bakımından çeşitlilik gösterir. Çeşitliliğin en belirgin yönü ölçü kullanımında yer alır. Yirmi iki şiirde hece sayısında sekiz, uyak bileşiminde on üç, dizelemde altı tür saptanabilir: Şiirler on iki, on, sekiz, yedi, altı, beş, dört, iki hecelik dizeleri kapsar. Bunlardan en yaygını sekiz heceli olanlarıdır.

Hece sayısındaki çeşitlilik hece ayırımında da kendini gösterir. Ge-

(*) Bu yazı, 1981 yılında *Şiirsel İşlev ve Yapısal Çözümleme*, Verlaine'in *Fêtes galantes*'i adı altında sunulmuş olan doktora tezinden alınmıştır. Tezle ilgili raporların belirttiği doğrultuda ve yazıda bütünlüğü sağlamak amacıyla kimi biçimsel değişikliklere başvurulmuştur.

leneksel (bu deyimim kapsamına Ortaçağ şarkı ölçülerini de ekliyoruz) hece sayısına başvurmakla birlikte Verlaine hece ayırımında oldukça özgür davranır. Bir şiir içinde bile çok değişken hece kesimlerine başvurur. Hece kesimlerindeki bir başka özellikse çoğunlukla ayırımların sözdizimsel düzene uymaması ancak sözdizimsel düzene uyumun atlamalarla sağlanmasıdır.

Sekiz heceli şiirler için önceden saptanmış, geleneksel, kurallı bir ayırım söz konusu değildir (1). Verlaine'in *Fêtes galantes*'indeki on bir şiirinde hece ayırımı her şiirde, giderek hemen her dizede değişiktir.

Sekiz hecenin eski Fransızcada çok başvurulan bir hece sayısı olduğunu biliyoruz. Ortaçağdan sonra da lirik şiirde yararlanılan 8 hece, herşeye karşın, hafif şiirlere özgü bir hece sayısıdır.

On iki heceli şiirler için kurallı ayırım 6/6 lık kesimdir (2). Buna karşın Verlaine'de «L'allée» şiirinde üç dize, «L'Amour par terre» de dokuz dize, «Lettre» de on dört dize dışında değişik hece kesimleri çoğunluktadır. Geleneksel ayırımlarda ilk yarıyı ve dizeyi bitiren sözcük gerek biçim, gerek dizem, gerekse anlam açısından önemlidir. Verlaine tumturaklı anlatım için 6/6 lık kesimlere başvurmuşsa da şiirlerin ezgi yönünü arttırabilme amacıyla çeşitli hece kesimlerinden yararlanmıştır. Ancak, romantik kesim diye adlandırılan 4/8 lik kesime de rastlanır. Bu da 8 heceli şiirlerin hafifliğine on iki heceli şiirleri hem hece sayısı hem ayırım yönünden karşıt kılar.

On heceli şiirler eski Fransızcada sık rastlanılan bir türdür (3). Geleneksel ayırım üç biçimde gerçekleşir: 4/6, 6/4, 5/5. Ancak ayırım çoğunlukla altıncı heceyi izler. Dört hecelik bölüm, ister önce, ister sonra yer alsın dizenin en önemli bölümüdür. On heceli dizeler on iki heceli dizeler kadar tumturaklı sayılır. 5/5 lik ayırım, bu ağırlığı biraz hafifletse de Verlaine ne bu ayırımı, ne de daha çok rastlanan 6/4 lük ayırımı yeğlemiştir. («Claire de Lune» de iki, «A la promenade» ve «Colloque sentimental»de 2 dizede 6/4 lük ayırım olmasına karşın).

(1) Bkz. M. Grammont, *Petit Traité de versification française*, Paris, Armand Colin, 1949, s. 40.

Bkz. F. Brunot, C. Bruneau, *Précis de grammaire historique de la langue française*, Paris, Masson et Cie, 1969, s. 534.

(2) Bkz. M. Grammont, a.g.y., s. 42 - s. 68.

Bkz. F. Brunot, C. Bruneau, a.g.y., s. 531.

(3) Bkz. M. Grammont, a.g.y., s. 39-40.

Bkz. F. Brunot, C. Bruneau, a.g.y., s. 533.

Yedi heceli şiirlerde kurallı ayırım söz konusu değildir (4). Yedi hece şiire ezgi yükü ve uyumu getirmesi yönünden önemli bir hece sayıdır. Bu hece kullanımının kökeni XII. yy'a, şarkılarda yararlanılan hece sayısına dayanır. Bu nedenle dizinin yedi heceli şiirleri «Mandoline» ve «En sourdine» de ezgi havası ağır basar. Yedi hece hafif şiirlerde yer alır, alaycı, iğneleyici bir ton verir şiire.

Dizelerinde altı ve dört heceyi birlikte kullanan şiirlerde hecelerin özelliği önemlidir. Gerek altı, gerekse dört hece. Ortaçağa özgüdür. Altı ve dört hecenin geleneksel kullanımı ayrı ayrı değildir. Birlikte görülürler genellikle (5). Verlaine, burada kurala uymuştur: «A Clymène» hem hece sayısı yönünden hem de dizelere canlılık veren hece ayırımı yönünden ezgili, devinimli bir şiirdir.

Beş ve iki heceye gelince : 5 şarkılarda yararlanılan bir hece sayıdır, 2 ise, öyle sık rastlanan bir hece sayısı değildir (6). Ancak, değişik sayılı hecelerle birlikte yer alınca şiire daha da canlılık katar.

Hece sayısının, ayırımların çeşitliliği *Fêtes galantes* dizisinin biçimsel değişkenliği yanı sıra ezgiselliğinin de ilk belirtisi niteliğiyle sözdizimsel çözümlemenin diğer aşamalarında elde edilecek veriler için ilk yaklaşım sayılır. Atlamalara gelince sözdizimsel düzene katkısı bir yana şiirlerin dizemini değiştirmesi ve dizinin son sözüyle sonraki dizinin ilk sözü arasındaki anlamsal bağı ilgilendirmesi bakımından da önemlidir (7). Dizelerde atlamalara sık sık rastlanır. Ancak, şiirin özellikleri arasında sayılabilecek atlamalar (yantümceleri birleştirecek ve tamlamayı gerçekleştirecek atlamalar) dışında aşırı derecede abartılı bir kullanım göze çarpmaz. Kurala uymayan atlamalara bakılırsa bunların daha çok ad-sıfat, belirteç-sıfat bütününün ve («En patinant» adlı şiirde) tanımlıkla adın ayrı dizelerde yer alışıdır, denebilir. Atlamalarla ilgili bir kaç örnek verelim :

57 Or, c'est l'hiver, Madame et nos

58 Parieurs tremblent pour leur bourse.

«En Patinant»

(4) Bkz. M. Grammont, a.g.y., s. 43,

Bkz. F. Brunot, C. Bruneau, a.g.y., s. 534.

(5) Bkz. M. Grammont, a.g.y., s. 42,

Bkz. F. Brunot, C. Bruneau, a.g.y., s. 535-536.

(6) Bkz. M. Grammont, a.g.y., s. 43,

Bkz. F. Brunot, C. Bruneau, a.g.y., s. 535-536.

(7) Bkz. M. Grammont, a.g.y., s. 16-22.

Şiirin 57. dizesindeki sözdizimsel düzeni bozan tanımlık 58. dizede gelen beklenmedik bir sözcüğü hazırlar : «nos» (bizim), «Parieurs» (bahisçilerimiz).

Hece ayırımları, atlamalar dışında sözdizimsel sınırları aşmayan şiirlerde kimi zaman hece sayısı bütünlenmeden ayırımlardan birinde tümcenin hemen bitivermesiyle aşağıda görülen ilginç değişiklik ortaya çıkar :

0.1 *L'abbé divague ./- Et toi, marquis*

0.5 *Ma flamme / do, mi, sol, la, si,*

«Sur l'herbe»

Şiirde, biçimsel çözümlemenin ilk aşamasında, hemen ilk yaklaşımda belirginleşen en önemli özellik şiirsel ölçüdür. Bu nedenle, öncelikle ölçüyle ilgili saptamalardan işe başlamalıdır düşüncesiyle hece sayısı, kesim, atlamaya değgin verileri ele aldık. Uyak da (uyak derken dişil ve eril (8) uyakların dizelemede dağılımından söz etmek istiyoruz) şiir ölçüsünde yer alır. *Fêtes galantes*'da yirmi iki şiirde on üç ayrı uyak bileşimi vardır.

(...) Yukarıda da belirttiğimiz gibi Verlaine çok sayıda ve değişik uyak kalıplarına başvurmuştur. Bu çeşitlilik biçimsel tekdüzeligi ortadan kaldırır. Düzenli bir biçimde eril, dişil uyakların çeşitli dağılımları denenmiş, bu çeşitler arasında tam bir bakışım yaratmak ereği gözetilmiştir. Ancak, şiirlerin sıralanması, bu bakışım izleniminin çarpıcılığını bir dereceye kadar engeller. Uyakların şiirlerde dağılımını bir dizelge biçiminde çıkardığımızda, «*Fêtes galantes*» dizisinin bütünlüğü ve bu bütünlüğünün rastlantısal olmadığı kanıtlanır. Aynı çeşitlilik dizelemede de görülür :

Altı dizeleme türü vardır : Ardı ardına öbeklenmiş dörtlük ve üçlükler, altılık, ikişer dizeli, sürekli dizeli, gizli sone (iki dörtlük, iki üçlük). (...)

Yirmi iki şiirin ölçü çözümlemesini gerçekleştirdik. Yirmi iki şiirlik bu küçük evren genel görünümünün sunduğu çeşitlilikle tekdüzelikten korunur. Biçimsel görünüm şiirlerde kişilerin niceliğini, niteliğini ve

(8) Dişil uyak seslemlenmeyen «e» ile biten uyak, eril uyak ise ünsüzle biten uyaktır.

dizinin adındaki anlam yükünü nedenli kılar, giderek bu adı vurgular, pekiştirir. Gene bu değişkenlik ezgi havasını, canlılığı sürükler peşisıra. Sekiz, yedi, altı ve dört, beş ve iki heceli dizelerin ezgi, coşku, yaşam dolu şenlik havasını tunturaklı, ağdalı on iki ve on heceli şiirler kırar.

2. Ses ve bürün çözümlemesi

Biçimsel çözümlemenin ilk evresi ölçü çözümlemesiyle ilgiliydi. İkinci evresinde dizinin ses, bürün, noktalama belirtkeleri, tümce türleri, kural dışı tümceler, değişmeceler, sözcüklerin dağılımı, kullanımı ve yinelemeleri incelenecektir. Yinelemeleri dedik şiirlerin sözdizimsel örgüsünü ortaya çıkarmakta üzerinde en çok durulan kavram «yineleme» kavramıdır. Yineleme ya da yinelemenin kesilmesi, yapıtın şiirselliğini etkileyen işlev olarak benimsenmiştir. Bu nitelikler şiirsel yapıyla sözdizimsel yapıyı birbirine bağlar. Daha açık söylemek gerekirse, yinelemenin işlevi ses açısından ne denli önemliyse sözdiziminde de o denli önemlidir. Öyle ki, kimi araştırmacılara göre sözdiziminde de rastlanan bu özellik şiirselliği tanımlamaya yarayan öğelerdendir. Ayrıca sözcüklerin dağılımı, dilbilgisi kurallarının çiğnenmemesi, yapıların değişik kullanımı, tümcenin özgüllüğü şiirde incelenmesi gereken konulardır.

Jakobson⁹ şiirsel kaynakların dilin biçim ve sözdizim bölümünde yer aldığını söyler (9). Oysa kimi yazın eleştirmenleri dilbilgisi ve sözdizimine önem vermez, daha çok anlam ve ses incelemelerine yer verirler. Gerçekte, bu her iki incelemenin kökeninde sözdizimin ovnadığı rol büyüktür. Bütün betimlemeler, tanımlar sözdizimi ve dilbilgisine bağlı olarak yapılmıştır. Ses ve anlam yönünden ayırıcı nitelikler, sapmalar, yinelemeler dolaylı da olsa sözdizimine, sözcüklerin dağılımına bağlıdır. Şiirlerde, çoğunlukla düzyazının uyduğu dilbilgisi kurallarına göre «sapma» yer alır ancak bu sapma da sınırlıdır.

Şiirde önemli olan düzanlam değil yananlamdır. Şiir dilini günlük dilden ayıran niteliklerden biri de ustan çok duyguya bağlılığıdır. Bunun için de seslerin, parçaüstübirimlerin önemi büyüktür. Gerçekte seslerin simgeleri çoğunlukla nedenli sayılır. Jakobson ses simgelerinin değişik duyu türlerine, özellikle işitme ve görmeye bağlı nesnel ilişkiler olduğunu savunur (10). Sesler yalnızca duyulmakla (yazılı ise görülmek-

(9) Bkz. R. Jakobson, *Huit questions de poétique*, Paris, Points, 1977, ss. 31-49.

(10) R. Jakobson şiirde seslerin önemine birçok kez değinmiştir (Bkz. R. Jakobson, *a.g.y.*, s. 31-49).

Araştırmacıya göre şiir bildirisi gösterenle gösterilenin arasında bir denge oluşturma özelliğine dayanır.

le kalmaz), bildirinin bilgi yönünün hiç değilse bir parçasının kavranmasına yol açar. Yazınbilimsel çalışmanın bir bölümünü de yaptığın «ses dokusunun» saptanması oluşturur (11).

Şiirde ses düzeninin incelenmesi sonucunda gerek sesbirimler açısından, gerekse parçaüstübirimler açısından birtakım veriler elde edilebilir. Bütün bu birimlere dayanarak ayırıcı niteliği olan sesli dizgelere ulaşan yazınbilimci, öncelikle betiğin ses dokusunu kurmak, şiiri bu yönden yeniden yazmak zorundadır. Sesbirimlerin incelenmesinde yapılacak işlerden birincisi ünlü, ünsüz ayırımı, buradan da ünlü ve ünsüzlerin betikteki sayısının saptanmasıdır. İki tür şiir vardır çözümleyiciler için : Devimli, devimsiz. Ünsüzlerin egemen olduğu şiirler devimli, diğerleri ise devimsizdir : Ünsüzlerin değişim, ünlülerin durağanlık getirdiği söylenir. *Fêtes galantes*'da şiirlerin sessel dokusunu çıkarma işlemi sonucu ünlü ve ünsüzlerin hemen hemen eşit sayıda bulunduğu şiirlerde yukarıda belirttiğimiz nitelikler arasında denge ve birinden diğerine geçiş yer aldığını ekleyebiliriz.

Sesbirimleri ve parçaüstübirimleri *Fêtes galantes*'da incelerken özellikle şu karşıtlıklara dayandık : Tiz/pes, kuvvetli/zayıf, uzun/kısa (12)

Fêtes galantes'daki 22 şiirin tek tek yeniden yazımı (çevriyazı) gerçekleştirip, parçaüstübirimleri (özellikle noktalama belirtkelerinin dağılımıyla kullanımı) inceledikten sonra aşağıda sunulan veriler elde edilmiştir.

Fêtes galantes'da, anlam bölümünde de göreceğimiz gibi, karamsar, kaygı dolu, hüznün verici şiirlerin yanı sıra tasasız, alaylı şiirler, ayrıca bu iki tür izleğin birden bulunduğu, karma izlekli şiirler yer alır. Sessel, bürünsel çözümleme sonucu dizemin, vurgulamanın, titrememenin bu üç tür izleği vurgulayıcı nitelikler taşıdığını irdelemeye özen göstereceğiz.

a) *Karamsar, kaygı dolu, hüznün verici şiirler.*

I. «Clair de lune»

XIV. «Le faune»

- (11) Bkz. D. Delas, J. Filliolet, *Linguistique et poétique*, Paris, Larousse, 1973. Bu çalışmalarında dilbilimciler, ses dokusunu saptamanın sessel —bürünsel— çözümlemede en önemli aşama olduğunu vurgular.
- (12) Tiz/Pes arası bütün geçişlerden yararlanmış Verlaine. Şiirlerin tümünün de ses örgüsü incelendiğinde tiz/pes arası geçişlerde yer alan ünlülerden ustalıkla yararlandığı görülür.

- «XX. «L'amour par terre»
 XXI. «En sourdine»
 XXII. «Colloque sentimental»

b) *Tasasız, alay içeren şiirler.*

- XIII. «En bateau»
 XVIII. «Les Indolents»
 III. «Sur l'herbe»
 VI. «Dans la grotte»
 VIII. «Cortège»
 X. «En patinant»
 XI. «Fantoches»
 VII. «Les Ingénus»

c) *Her iki izleğin de yer aldığı, alay, özlem giderek biraz da hüznü taşıyan şiirler.*

- XII. «Cythère»
 XIV. «Mandoline»
 XV. «A Clymène»
 XVII. «Lettre»
 XII. «Colombine»
 II. «Pantomime»
 IV. «L'allée»
 V. «A la promenade»
 IX. «Les coquillages»

2.a. *Karamsar, kaygı dolu, hüznü verici şiirler.*

Bu sınıflamaya giren şiirlerdeki ortak niteliklerin belki de en önemlisi uzun ve pes seslerin kısa ve tiz seslerden çok daha fazla yer almasına bağlıdır. Ayrıca, genizsi ünlüler ve ünsüzlerin iştirim süresini uzatan ünlülerle pekiştirilmiş iki tür ünsüzden yararlanılmıştır: Gürültülü uyumsuz sesler, ünlüye yakın yumuşak ezgisel sesler. İkinci türe giren sesler daha belirgindir. Ünlülerin sıklığı şiirlerde dizemi yavaşlatır. Genizsi sesler, titremleme, pes sesler üzerine düşen vurgular, hüznü taşıyan aynı seslerle ses dizgelerinin sık sık yer alması şiirlere tekdüzelik vermiştir.

Seslerin karşıtlığı belirgindir. Pes, uzun, zayıf seslerin varlığı, giderek çokluğu şiirlerdeki neşe verici kısa, tiz, güçlü sesleri, ses dizgelelerini ikincil kılp, karşıt hüznün taşıyıcı bir dizem getirir. Keder havasını veren seslerin başında «minör» sesleri (/oe : R/, /U : R/) sayabiliriz Ünlü sesler uyumlu, yumuşak, eğili, dingin bir hava estirir. Yumuşak, dişil diye adlandırılan türden ünsüzler aynı havayı sürdürür. Keder taşıyan şiirlerde çok sayıda durak yoktur. Bir kaç virgül betimlemelerde birbirini izleyen nitelikleri sıralamaya, karşıtlıkları vurgulamaya, yinelenmeleri hazırlamaya yarar. Ünlemler ise hüznü, kederli iç çekişlerini belirginleştirir. Çoğu kez anlatımın ağırlığını engelleyen virgüller bu şiirlerde ağır havayı pekiştirir. Durakların azlığı dizelerin ard arda okunması izleği ses düzeninde yineletir.

2. b. Tasasız, alay içeren şiirler

Bu sınıflandırmadaki şiirlerde kısa ve tiz sesler çoğunluktadır. Dizemlerden de anlaşıldığı gibi geçişler hızlıdır. Çoğunlukla akıcı sesler göze çarpar : /R/ ve /I/. Vurgular kederli, hüznü dolu şiirlerdekinin tersine, tiz sesler üzerine düşer. Tiz/Pes karşıtlığının sık sık yinelenmesi neşeli, alaycı bir ezgi havası verir şiirlere. Ünsüzler daha çok patlamalı (başka bir deyimle, gürültü ögesi çok), ya da hışırtılı (başka bir deyimle uyum ögesi ağır) dir. En belirgin ortak yönleri, ünsüzlerin, güçlü tını taşınmasıdır. Ünlülerin hemen her türü denenmiştir. Bu da ezgi için önemlidir.

Çoğu şiirlerde sesler yalnızca dize sonlarındaki uyalarda yinelenmez, dize başlarında da ses yinelenmesi vardır. Ancak bu kez ses yinelenmesi, ses dizgelerinin yinelenmeleri tekdüzelik yerine, sıralamanın getirdiği değişiklik duygusunu verir. Ünsüzlerin nitelikleri ve sayıca çok olmaları şiirlere devingenlik kazandırır.

Vurgulama için bir önceki türde saptamalar geçerlidir. Vurgular değişik yerlerde gerçekleşir (13). Değişiklik beraberinde ezgiselliği taşır. Bu tür şiirlerde durak sayısı çoğalır (dizeler de kısadır). Durakların, kısa durakların çokluğu şiirlere alaycılığın, tasasızlığın yanında devingenlik getirmiştir. Tiz/pes geçişleri, inişli çıkışlı bir ezgi havası verirse de bu ezgi ünsüzlerin nitelikleri yüzünden kesik kesik ilereyen bir ezgidir.

(13) Vurgulama olgusu hece kesimleriyle yakından ilgilidir. Verlaine'de çok değişik biçimde hece ayırımı bulunduğunu çözümlenmemizde belirtmiştik. Hece ayırımının değişkenliği nedeniyle vurguların değişik yerlerde gerçekleşmesi doğaldır. Bununla birlikte vurgulamalar bakışımıdır, bu da ezgisellik getirir.

2. c. Her iki izleği de taşıyan şiirler.

Ses incelemelerinde edinilen her iki izlenim de —alay-hüzün— dizinin ortasındaki şiirlerde yer alır. Keder unsuru tümüyle bu şiirlerde ağır basar diyebiliriz. Keder unsurunu sınıflamanın birinci bölümünde yer alan niteliklerin varlığı, alaylı, tasasız anlatımın ses ve parçaüstü birimlerin ikinci sınıflamada yer alan şiirlerdekilerine benzemelerinden çıkarıyoruz. Bu şiirlerde ünlü, ünsüz seslerin sayısı koşut sayılır. Noktalama belirtkeleri de şiirlerde anlatımın havasına göre dağılmıştır. Alaycı, iğneleyici bölümde gene belirgin bir tiz/pes karşıtlığı vardır. Kısa, güçlü sesler ağırlık kazanmıştır. Keder havası taşıyan bölümlerde ise pes, zayıf, uzun sesler belirgindir. Yukarıda kısaca belirttiğimiz sınıflandırmalar, yirmi iki şiirin yalnızca sesbirimlere, parçaüstübirimlere dayalı çözümlenmesi gerçekleştirdikten sonra varılan sonuçlardır. Verlaine'in *Fêtes galantes*'da özenle kullandığı ses ustalığının biçim anlam kosutluluğunu ne denli vurguladığı inceleme sonucu daha çok belirginleştirir.

Yineleyelim, gerek dizem gerekse iç dizem, ünlülerin hemen tümünden yararlanma, gene ünlülerin yanı sıra kimi şiirde disil ünsüzlerin getirdiği yumuşak, kimi şiirde de eril ünsüzlerin getirdiği sert ve alaylı ezgi, vurgulamanın değişik yerlerde ama çoğu kez bakışumlu biçimde dağılımı, atlamaların, dizemin yardım ettiği titremleme niteliği, «minör» seslerin varlığı Verlaine'in ileride «Art Poétique» de salık vereceği «her şeyden önce müzik» düsturunun habercisi sayılabilir.

Ses-bürün incelemesi sırasında kısaca değindiğimiz durakları gerçekleştiren belirtkeler, dizide tuttukları yer nedeniyle ayrıca çözümlenmelidir. Verlaine noktalama belirtkelerini incelikte kullanır. Noktalama belirtkeleri görünümde de, okumada da ayırıcı nitelik taşıyan önemli birimlerdir. «Dans la grotte» un birinci dizesindeki iki ünlem belirtkeshi kararlılığı belirtir. «Les Indolents» şiirinin on ikinci dizesinde ince ancak alaycı anlatımı virgül ve ünlem belirtkeshi pekiştirir. Virgüllerin gerçekleştirdiği anlam değişimi «Lettre» şiirinin yedinci dizesinde oldukça açıktır. Noktalama belirtkelerinin sayısı, çokluğu ya da belirtkeden özellikle kaçınmaya bağlı olarak 22 şiirde durallık ya da devinim pekiştirilir. «L'allée» de belirtkeler düş dizemini sunar. «A la promenade» ve «Cortège» de daha akıcı, daha hafif bir anlatımı kolaylaştırır. «Colombine» de belirtkelerin etkisiyle devinim çok hızlanmıştır. «Le Faune» da dizeler birbirinin üzerine yığılmış gibidir. Buna neden güçlü bir noktalama belirtkeshinin eksikliğidir. Şiirin dizelerdeki birbirini izleyişi sürüp giden dans görünümünü getirir. «A la promenade» da gerekli çoğu virgölün silinmesi kibarlık ya da nerdeyse özentî havasını taşır. «Cythère» de noktalamanın güçsüzlüğü zamanın çeşitli görünümlelerini, mutluluğun türevlerini birbirlerine yaklaştırır. Sonuç olarak noktalama belirtkelerinin ezgiselliği vurguladığını, anlamı etkilediğini söyleyebiliriz.

Ölçüsel, sessel, bürünsel incelemiden sonra sıra dizelerdeki tümcedizimi ve sözcüklerin dağılımını incelemeye gelir.

Tümce türleri

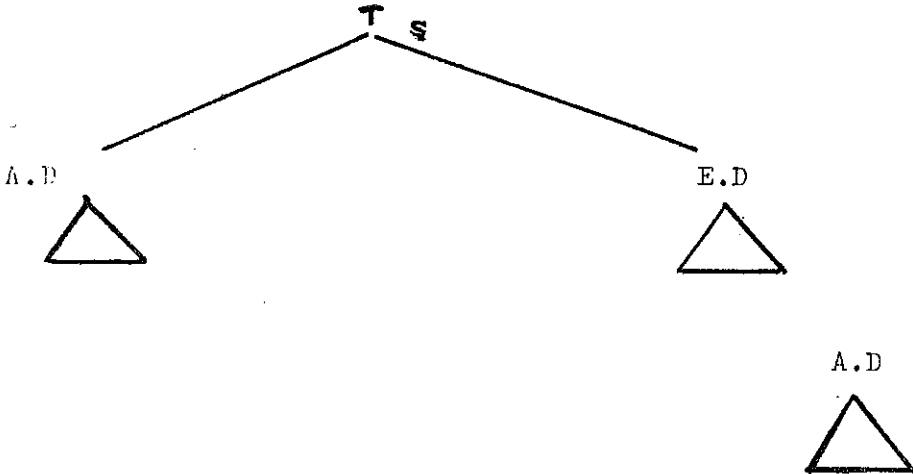
Fêtes galantes'daki şiirler çoğunlukla uzun tümceleri içerir, ancak tümcelerin uzunluğu birincil işlevlerin değil ikincil işlevlerin çokluğundandır (14). Kısa tümceli şiirler : «Sur l'herbe», «Les Indolents», «Colloque sentimental»dır. Yer yer kısa tümce içeren şiirler : «Les coquillages», «A Clymène», «L'amour par terre»dir. Geriye kalan şiirler uzun tümce-lidir. Tümceler bir dizelemede bitmeyebilir de, ondan sonra gelen dizelemlere taşar.

İster uzun, ister kısa tümce içersin, şiirlerin hemen hepsinin ya yalın ya da yalnızca tanımlama görevi yüklenen (ya da açıklayıcı) önermelerden oluştuğunu gözlemleyebiliriz.

a. Yalın tümce ve önermeli tümce.

Sözdizimsel çözümlemenin bu bölümünde yalın tümce ve önermeli tümce için elde edilen dilsel verilerin ortak çizimini yapalım :

(1) *Yalın tümce* :

- (14) Birincil işlevler tümcenin iskeletini oluşturur, dilin diğer öğelerinin de görevini üstlenir. Birincil işlevler özne, eylem, yüklem, nesne, durum-koşul tümleçleri, birleştirici, etken öğeleridir. İkincil işlevler bunları destekleyici nitelikteki sıfatlar, belirteçler, vb.'dir.

Yalın tümce için örnek verelim :

«Votre âme est un paysage choisi»
«Clair de lune»

T = Votre âme est un paysage choisi

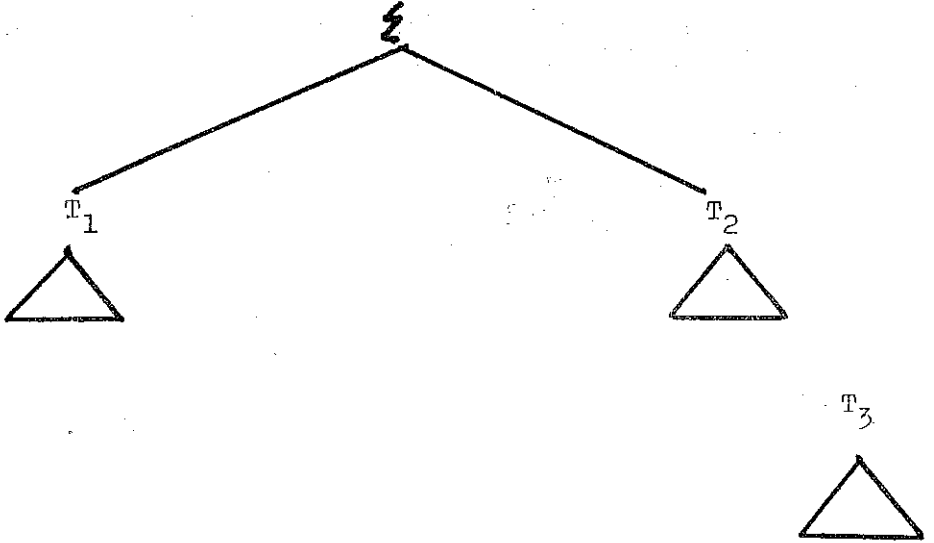
A. D = Votre âme

E = est

A. D = un paysage choisi

(2) Önermeli tümce :

Elde edilen çizimlerden tümcenin yoğunluğunu, biçimini, örneğiyle belirginleştirebiliriz.

Önermeli tümce için örnek verelim :

«Pierrot qui n'a rien d'un Clitandre
Vide un flacon sans plus attendre
Et, pratique, entame un pâté»

«Pantomime»

E = «Pierrot qui n'a rien d'un Clitandre vide un flacon sans plus attendre et pratique entame un pâté»

E = T1 + T2 + T3

T1 = Pierrot n'a rien d'un Clitandre

T2 = (Pierrot) vide un flacon sans plus attendre

T3 = et (Pierrot) pratique entame un pâté

Elde ettiğimiz bu çizimler çözümlerinin sonuncusu değildir, sonuç için ilk basamak sayılır. Bu ilk yaklaşımdan hareket ederek şiir yapısının diğer yapılarla ne zaman koşut olduğunu, nerelerde ayrıldığını kavrayabilir ve şiir işleyişinin örneğini çıkarabiliriz. Sonra bu verilerin 22 şiir bütünü için de geçerliliğini saptayabiliriz.

Elde ettiğimiz sonuçları kaba taslak vermek gerekirse, şöyle diyebiliriz. *Fêtes galantes*'da yer alan şiirler, biçim bakımından her ne kadar birbirlerinden ayrı görüneler de kimi ortak noktalara varma olasılığı bulunur. Hiç değilse yalın tümceli şiirlerle, önermeli şiirler arasında orantı bakımından bir denge vardır. Bu dengeyi Verlaine aynı şiir içinde her iki tür tümceden de yararlanarak sağlamıştır. Bunun yanında göze çarpan yapılar: Eksik tümceler, az sayıda sapma (kırık tümceler, dilbilgisi kurallarına uymayan tümceler), bağlaçla birbirine eklenen tümceler, ünlem tümceleri, soru tümceleri, koşuntulu tümceler, çeşitli sözcüklerin yinelenmesi, çeşitlilik görünümüne yarar.

Yalın tümcelerin *özne + eylem*, *özne 1 + eylem + özne 2* (*özne yinelenmesi*), *Özne + eylem + etken*, *özne + eylem + yüklem*, *özne + eylem + tümleş (dolaylı, dolaysız)*, *özne + eylem + durum koşul tümleci*, *özne + eylem + durum koşul tümleci + tümleş (dolaylı, dolaysız)*, *özne + durum koşul tümleci + eylem*, *eylem + özne*, *eylem + yüklem*, *eylem + tümleş*, *eylem + durum koşul tümleci*, *tümleş + eylem*, *durum koşul tümleci + eylem + özne*, *eylem*, \emptyset (işlevi olmayan sözcükler ya da eksilteli tümce) gibi çözümlenmesi oldukça kolay, kavranması da ilk yaklaşımda sorunsuz tümce niteliğini korurlar. Çoğunlukla tümceler yukarıda verdiğimiz gençizime uyar.

Yalın tümcelerin dizelemden dizeleme bağlaçlar ya da noktalama belirtkeleriyle atlamaları dizide olağan görüntülerdendir. Bağlaçsız, dizelede son bulan tümceler daha çok kısa çarpıcı anlatımı gerçekleştirir. Bağlaçla birbirine eklenmiş tümceler uzun, ağıdalı deyiş için seçilmiştir.

Yalın tümcelerin yanısıra görülen önermeli tümceler daha çok yüklem görevini üstlenmişlerdir. Tümleş ya da özneyi nitelendiren yüklem

işlevli yan önermelere (yer, zaman tümleci, durum koşul tümleci işlevli yan önermelere) pek rastlanmaz. Şiirde önermeli tümceler dana çok duygusal anlatım, keder, hüznün anlatımı ve tanımlamalar için yer alır.

Koşuntulu tümceler çoğu kez bir açıklama getirme, bir düşünceyi pekiştirme işlevini taşır. Daha çok hafif, alaylı şiirlerde, konuşma düzende yer alırlar. Soru tümcesiyle ünlem tümceleriyle dilbilgisi kurallarına uygundur. Yirmi iki şiirde yalnızca bir tek eylemsiz soru tümcesi vardır, o da konuşma diline kesinlikle uyma nedeniyle bulunur şiirde ve kimi zaman alaycı bir anlam taşır. Eylemli ünlem tümceleri konuşma düzeninde gene alaycı niteliktedir ancak bu nitelik eylemsiz ünlem tümcelerinde daha ağır basar.

Şiirde sözdizimsel koşutluk önemli bir özellik sayılır. «*Fêtes galantes*» da on beş şiirde biçimsel koşutluk vardır. Bu koşutluk «ve» bağlacıyla oluşturduğu gibi ad öbekleri, ad sıfat öbeklerinin sıralanmasıyla da gerçekleşir.

Tümcelerinde değişik özellikleri sözdizimsel çözümlemede önemli yer tutar. Ancak bir de sözlükbirimlerin dağılımını göz ardı etmemek gerekir. Dağılım incelemesinde ortaya yinelenme ya da yinelenmenin kırılması sorunu çıkacaktır. Örneğin «et» (ve) bağlacının yinelenmesi tümcede dengeyi sağlama, yeni bir önermeyi başlatma, ezgiyi düzenleme ilgi çekici bir sonuç getirme ereğini gütmektedir. Verlaine daha ilgi çekici ya da tımturaklı —XVII. yy. yapıtlarındaki gibi—, çarpıcı bir sonu belirleştirmek için «et» bağlacına başvurmuştur.

Tümcelerinde biçimleri, yinelenmeler ve işlevleri incelendiğinde elde edilen verilerin önceki sonuçları —örneğin sessel-bürünsel çözümleme sonuçlarını— doğrulayıcı özellikler taşıdığı görülür.

Şiirin tanımını yapmaya çalışırken tümce yapılarında sapma olduğunu, dilbilgisi kurallarına her zaman kesinkes uyulmadığını gözlemledik. Verlaine'de de bu sapmalara rastlanır. Ya tümcede yer alması gereken öğelerden birinin bulunmaması, ya da sözcüklerin dağılımındaki bozukluk olarak gözükürler.

Ancak incelendiğinde sapmaların daha çok eski kullanımlardan meydana geldiğini görürüz.

Dizinin ilk şiirinde sapmaların ilki Ortaçağ kullanımlarındandır.

«Votre âme est un paysage choisi

Que vont charmant masques et bergamasques»

«Clair de lune»

Bu tümce anlam açısından da sapma oluşturur.

«Sur l'herbe»deki karşılaştırma öğelerinin düzeni kurallara uymamıştır.

«Ce vieux vin de Chypre est exquis
Moins, Camargo, que votre nuque.»

«Sur l'herbe»

«Dans la grotte» ve «l'Allée» de olumsuzluk öğelerinin ikisi değil, biri vardır.

«Amour perça - t - il pas de flèches aiguisées...»

«Dans la grotte»

«...Et toi-même, est-ce pas? es touchée»

«L'amour par terre»

Burada dilbilgisi yönünden sapma söz konusudur, gerekli öğelerin tümü birden yer almamıştır.

Ancak, görüldüğü gibi *Fêtes galantes*'da dilbilgisi kurallarına uymayan tümce sayısı azdır. Verlaine tümcedizim yönünden açık seçikliği, biçimsel yalnlığı yeğlemiştir.

İncelememizin birinci bölümünde biçimsel çözümlemeyi gerçekleştirmeye çalıştık: Öncelikle şiirlerin özelliklerinden biri ve ilki sayılan ölçü konusu üzerinde durduk. Ölçü yönünden Verlaine'in *Fêtes galantes* dizisindeki şiirleri büyük çeşitlilik gösterir. Verlaine yirmi iki şiirde on üç uyak bileşimi, sekiz hece sayısı (çok sayıda hece kesme biçimi), altı dizeleme türüne başvurmuştur. Benzer türler bir sıralama izlemez, değişik düzenlerde yer alır. Böylece, tekdüzelik kırılmış, daha canlı, devinimli bir hava yaratılmıştır. Ses, bürün (özellikle noktalama belirtkeleri) incelemelerinde şiirlerde durallık / devinim, hüzün / neşe karşıtlıklarının belirginleştiği bu arada ezgi kavramının önemi saptanmıştır. Biçimsel çözümlemenin diğer bir yönünü de *Fêtes galantes*'daki tümce, sözcük işlevleri kapsıyordu. Sözdizim, tümce kuruluşları açısından Verlaine'in deyişi yalnlığıyla göze çarpar diyebiliriz. Açık ve yalın tümceler birincil işlevlerden oluşmuştur, yan tümcelere fazla yer yoktur. *Özne + eylem*, *özne + eylem + yüklemli* tümcelerin yanı sıra bazı yan tümceler de görülür. Buna karşın kimi durumlarda yan tümce görevini sıfatların (daha çok karşılaştırma ve benzetmeler söz konusu olduğunda) yüklediği vurgulanabilir. Ad ve sıfat bağlantılarındaki yinelemelerden başka, tümce yapılarında da yinelemelere sık rastlandığını çözümleme sürecinde söylemeye çalıştık. Yinelemeler, eş yapılar, çok renkli bir uyum sağladığı gibi şiirlerin çevrimsel devinimini de doğrulamaktadır (yineleme üzerine kurulu şiirsellik niteliğini çözümleyiciler özellikle de Ja-

kobson çoğu kez vurgulamıştır). Tümce kuruluşlarındaki yalınlık düzenlemelerdeki koşutluklar, çaprazlamalar, yinelemeler, ses ve bürün oyunları, Verlaine'in şiirlerine çabuk kavranabilir bir ezgi aktarır. Gene de bu akıcılığın, yalınlığın kimi zaman aldatıcı yönü bulunduğunu söyleyebiliriz. Çok az sayıda da olsa, kural dışı kullanımlar, beklenmedik düzenler (bu daha çok uyumsuz sayılan ad-sıfat bağlantıları, şiirin gidişine uymayan bir deyim... vb. olabilir) atlamalar, alışılmış imgelerle tam çelişkili başka imgeler, eski sözcükler nedeniyle okur ilk yaklaşımda gözlemlediği yalınlığın ötesinde kimi güçlüklerle karşılaşabilir. Örneğin, «bergamasques» sözcüğü dans anlamında mı yoksa kişi anlamında mı kullanılır? Ancak bu güçlükler örnekte de görüldüğü gibi genellikle anlamdan kaynaklanan sorunlara bağlıdır. Tüm bu saydıklarımızın dışında önceden de belirttiğimiz gibi kimi öğelerin yokluğu göze çarpar: «Comme» (gibi) sözcüğü ile kurulmuş karşılaştırma ve eğretileme yok denebilir. Karşılaştırma amacı ile «Comme» dan ancak dört kez yararlanılmıştır.

Karşılaştırma ve benzetmeleri adlara eklediği sıfatlarla vermeyi yeğlemiştir Verlaine. Örneğin, dizinin ilk şiirinde «jets d'eau» (fıskiyeler) sözcüğüne eklediği sıfatla canlı/cansız karşıtlığını da gerçekleştirmiştir.

«Et sangloter d'extase les jets d'eau,

Les grands jets d'eau sveltes parmi les marbres»

«Clair de lune»

(Bu dizelerde görüldüğü gibi ozan yalnız sıfatı başka bir alandan seçmekle kalmamış, suları hazdan hıçkırtarak kişileştirmiştir).

Ölçü çeşitliliği, tümcelerinin yalınlığı yanında beklenmedik düzenler, sözcük bağlantılarının nitelikleri eğretileme eksikliğinin sıfat kullanımlarıyla örtülmesinden başka biçimsel çözümlemede beliren diğer özelliklerden biri de saymaca deyimlerin varlığıdır. Belirli bir çevrenin özentili diline başvurmuştur Verlaine. Yalnız bu özentili dile kimi zaman daha yalın, nerdeyse bayağı deyişler katmaktan da çekinmemiştir. Söyleşiler, soylu ve yüksek sınıfa özgünlüklerine karşın, basmakalıptır. Bu tür söyleşilere ozan yalın söyleşileri de katmıştır. Böylece anlam yönünden saptanacak karşıtlıklar biçimsel yönden görülen karşıtlıklarla hazırlanacaktır.

«Le rare est le bon. Donc mourons

Comme dans les Décamérons.

Hi! Hi! Hi! Quel amant bizarre!»

«Les Indolents»

Fêtes galantes şiir dizisinin biçimsel çeşitliliği görsel, görselden de öte, işitsel değer taşır. *Fêtes galantes* bir bestecinin elinden çıkmışcasına ezgisel niteliklidir. Ezgi yönünün dışında biçimsel çözümlemede elde edilen diğer veriler anlamsal çözümleme için anahtar işlevini görür, kimi zaman bu çözümleme anlamı kavramamıza öncülük eder.
